

DOI 10.26886/2520-7474.2(60)2024.6

UDC: 378.016:78:159

**METHODS OF IMPROVING THE COMMUNICATIVE SKILLS OF
FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART IN THE CLASSES OF THE
ORCHESTRAL GROUP**

Halyna Savchenko

<https://orcid.org/0000-0002-8798-7869>

e-mail: h_savchen@ukr.net

Faculty of arts Anatolii Avdievskii Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine

The article reveals the specifics of the methodology developed by us to improve the communicative skills of students of the faculties of arts who are engaged in orchestral music-making. Orchestral music-making as a kind of collective cooperation contains many functional moments that stimulate the desire to communicate and develop professional activities. It is the student creative team that is the springboard, the team that pushes future teachers of musical art into an interesting process of professional activity, improving communication skills and motivating them to acquire a wide range of creative and social connections, which in the future will lead to maximum professional fulfillment, which will be socially useful and will inspire future generations to self-expression and development.

Key words: *communication skills, orchestra group, future music teachers, professional training, creative potential.*

Савченко Галина. Методика вдосконалення комунікативних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях оркестрового колективу / Факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна, Київ

Стаття розкриває специфіку методики, розробленої нами для удосконалення комунікативних умінь студентів факультетів мистецтв, які займаються оркестровим музикуванням. Оркестрове музикування як різновид колективної співпраці містить в собі багато функціональних моментів, що стимулюють бажання комунікувати та розвиватися в професійній діяльності. Саме студентський творчий колектив є тим трампліном, який «виштовхує» майбутніх учителів музичного мистецтва у цікавий процес професійної діяльності, покращуючи комунікативні уміння та мотивуючи до набуття широкого кола творчих і суспільних зв'язків, що в подальшому приведуть до максимальної професійної реалізації, яка буде суспільно корисною та буде надихати майбутні покоління на самовираження та розвиток.

Ключові слова: *комунікативні уміння, оркестровий колектив, майбутні вчителі музичного мистецтва, фахове навчання, творчий потенціал.*

Вступ. Сучасні інтеграційні процеси в Україні диктують такі виміри освітньої підготовки фахівців, які відповідатимуть на виклики сьогодення і будуть перспективними на протязі наступних років. Особливо це стосується галузі мистецької освіти та мистецької педагогіки, адже це та ланка життя суспільства, яка формує етику і естетику, культуру та світогляд майбутніх поколінь. Слід зазначити, що мистецька освіта нерозривно пов'язана з комунікативною сферою діяльності, всіляко її доповнює та одночасно збагачується. Саме вчителі музичного мистецтва можуть створити атмосферу, в якій майбутні покоління будуть навчатися та розвиватися завдяки своїм навичкам у комунікації, яка стимулюватиме пізнавальний процес та мотивацію у навчанні за

допомогою оркестрового музикування, що містить у собі всі ланки комунікативного процесу.

Аналіз останніх джерел із проблеми. Основним матеріалом для формування методики удосконалення комунікативних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях оркестрового колективу стали праці знаних науковців та педагогів-практиків: у педагогічній психології – І.Головінський, у мотивації до оновлення процесу навчання - Г.Падалка, О.Рудницька, у методичних напрацюваннях - А.Козир, В.Федоришин. Концептуальними для діагностики вже набутих комунікативних умінь стали праці таких науковців як В.Безпалько та І.Підласий. Також ми вивчали праці Деніела Гоулмана, який стверджує, що емоційний інтелект є базовим елементом у комунікативній практиці, Джеймса Борга, який розкриває таємниці ефективного спілкування та Кетрін Стотхарт, яка ділиться своїми практичними знаннями [2; 3; 4; 5; 7; 13; 14].

Мета статті полягає у висвітленні методики формування комунікативних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях оркестрового колективу. Адже саме така форма навчання (оркестрове музикування) надає можливість вивчити, сформувати та покращити комунікативні уміння у студентів, які в подальшому будуть користуватися цими здобутками у своїй професійній діяльності. Оркестрове музикування як форма спілкування на всіх рівнях – професійному, організаційному, суспільному та особистому - є цікавим об'єктом для розробки та втілення нашої методики.

Виклад основного матеріалу. Г.Падалка у своїй праці «Музична освіта в Україні: концептуальні аспекти» вказує на те, що: «розробка комунікативних аспектів навчальної стратегії з музичних дисциплін – один з напрямів цілісного процесу модернізації музичної освіти. Відхід від авторитарності, впровадження різноманітних форм діалогу та

партнерських стосунків між викладачем і студентом – проблеми, від вирішення яких залежить ефективність професійної мистецької освіти в умовах ринку» [7, 50].

Вивчивши та проаналізувавши відповідні наукові джерела, ми маємо підґрунтя для нашого дослідно-експериментального дослідження; ми зрозуміли що таке «комунікативні уміння» та визначили їх потенційні можливості в процесі оркестрової діяльності. Чому саме оркестрової? - адже як пише відомий американський професор у галузі педагогічної психології Іван Головінський «Крім зору і слуху, координація руху руками відіграє вагомую роль у процесі навчання» [2, 96]. «...успіх кожного залежить від успіху всіх і визначається мірою колективних зусиль» - так характеризує колективну діяльність чеський соціолог Іржі Томан [8, 232].

Майстерність учителя музичного мистецтва проявляється в умінні спілкуватися з людьми, взаємодіяти на творчому рівні. Професор А.Козир у своїй праці «Акмеологічний підхід до формування професійної майстерності вчителя музики» стверджує, що «Процес міжособистісного розуміння тісно пов'язаний з емоційною сферою» [7, 73].

Цей процес потребує конкретної психологічної підготовленості та професійної обізнаності, а також наявності мотивації до розвитку та самовдосконалення, адже вчитель мусить мати високий рівень знань, умінь, навичок та необхідних фахових здібностей, які забезпечать йому успіх у практичній роботі з учнями. О.Рудницька пише: «Розвиток комунікативності потребує копіткої роботи, бо мистецтву душевного контакту не можна навчитися за підручником чи звести до якоїсь суми правил» [5, 55].

Щоб набути комунікативних умінь в процесі колективного музикування, ми застосовували такі методи: бесіди, дискусії, комплексні тренінги (похід в спортзал для ознайомлення з роботою певних груп

м'язів, робота з професійними колективами як профорієнтаційна та практична форма діяльності - в цих моментах ми послуговувалися практичними напрацюваннями професора В.Федоришина [9]), аналізували твори мистецтва, створювали проекти (зокрема проект «Різдвяна казка» Г.Савченко [6], який уможлиблював колективну співпрацю на основі народних традицій), моделювали художньо-комунікативні ситуації, проводили рефлексивний аналіз художньої взаємодії, формували імідж колективу та менеджмент концертної діяльності. Всі перелічені вище методи були послідовно втілені в процес формування комунікативних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва шляхом поділу їх на етапи – інформативний, операційний та творчо-результативний.

Щоб зрозуміти, на якому рівні знаходяться комунікативні уміння студентів, ми звернулися до педагогічної діагностики, яка вивчає принципи і методи розпізнавання та встановлення ознак, що характеризують нормальний або з відхилом від норм перебіг педагогічного процесу. Засоби діагностики у вищих навчальних закладах за визначенням В.Безпалька - це коли мету формулюють залежно від діагностики, якщо поняття, які використовують, відповідають таким вимогам:

- визначення та ознаки настільки точно описано, що поняття завжди адекватно співвідноситься з його об'єктивним виявом (тобто з тим, що воно означає);

- явища і чинники, що їх позначає поняття, мають прямий і непрямий вимір;

- результати вимірів можна співвіднести зі шкалою оцінки. Отже, для діагностичної (Д) постановки будь-якої мети потрібно, щоб вона була точно описана (Про), піддавалася виміру (З) і щоб існувала шкала її оцінки (Оц). Звідси виходить формула діагностичності: $D=Про+З+Оц$.

Педагогічна діагностика у буквальному перекладі означає прояснення, розпізнавання. Її також можна тлумачити як отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта, у нашому контексті – процесу навчання.

Педагогічна діагностика не замінює дидактичних засобів навчання, а допомагає виявити умови, досягнення та недоліки цього процесу, визначити шляхи підвищення його ефективності та вдосконалення підготовки фахівців відповідно до поставленої мети.

Вагомий внесок у наукове обґрунтування поняття педагогічної діагностики та прогнозування зробив вітчизняний учений – дидакт професор І.Підласий: Діагностика – це система технологій, засобів, процедур, методик та методів висвітлення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їх ефективності та наслідків.

Перше, що ми маємо зробити у нашому випадку – це провести констатувальний експеримент, тобто розробити критерії сформованості комунікативних умінь студентів. Застосування цих критеріїв та відповідних показників уможлиблює об'єктивне висвітлення реального стану сформованості вказаної якості (комунікативні уміння) у майбутніх учителів музичного мистецтва. Цей етап експерименту допоможе нам з'ясувати реальний стан сформованості комунікативних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва та запрограмувати покращення цих необхідних в професійній діяльності вчителя умінь.

Результатом нашого дослідження стали такі критерії: міра мотиваційної спрямованості, зацікавленість і потреба в спільному (оркестровому) музикуванні, прагнення до сприйняття і трансляції обміну творчою інформацією; міра здатності до вільного оперування знаннями; грамотність, аргументованість при інтонаційному та емоційно-відтворювальному прочитанні змісту твору; міра здатності до

проектування ефективних шляхів творчого процесу, до самоаналізу і самоконтролю, проектування шляхів оптимізації навчально-виконавського процесу.

Міра мотиваційної спрямованості до формування комунікативних умінь передбачає активне прагнення майбутніх учителів музичного мистецтва до формування комунікативних умінь, зацікавленість і потребу в оркестровому музикуванні, як можливість цих умінь набути, прагнення сприйняття і трансляції обміну творчою інформацією. **Критерій** мотиваційної спрямованості має свідчити про високий рівень розуміння студентами своєї майбутньої професійної діяльності, бажання застосовувати свої комунікативні вміння у педагогічній діяльності, про свідоме ставлення до значущості музично-педагогічної професії в соціумі. **Першим показником** цього критерію є прояв пізнавального інтересу до набуття комунікативних умінь. **Другим показником** було обрано рівень мотиваційної спрямованості майбутніх учителів музичного мистецтва на успішну професійну діяльність.

Міра здатності до вільного оперування знаннями як критерій сформованості комунікативних умінь передбачає грамотність, аргументованість при інтонаційному та емоційно-відтворювальному прочитанні змісту твору. **Перший показник** – наявність сформованої мистецько-педагогічної термінології. **Другий показник** – це прояв комунікативної компетентності відносно організації оркестрового музикування.

Міра здатності до проектування ефективних шляхів творчого процесу як критерій сформованості комунікативних умінь передбачає здатність до самоаналізу та самоконтролю, до проектування шляхів оптимізації навчально-виконавського процесу. **Показниками** цього

критерію означені **два фактори** – рівень сформованості умінь творчої інтерпретації творів та наявність умінь імпровізації.

Застосування визначених критеріїв і показників дозволяє нам правильно визначити рівні сформованості комунікативних умінь у майбутніх учителів музичного мистецтва.

У процесі спостереження були зібрані певні дані, які стосуються практики формування комунікативних умінь студентів. Було зроблено висновок, що цьому питанню приділяється занадто мало уваги, цьому не надають значення, дехто навіть не замислювався над тим, наскільки є важливим дане питання (набуття та вдосконалення комунікативних умінь) у професійній діяльності та як оркестрове музикування допомагає в цьому, якщо мати цільові установки. Одночасно в процесі нашого спостереження було помічено, що питання, пов'язані з набуттям комунікативних умінь все ж таки порушувались (але не були означені як такі) – це і виступи на концертах, і організація творчих проектів, і робота старших курсів з молодшими при вивченні партій, і проведення спільного дозвілля. Були також названі недоліки: індивідуальні риси характеру (екстраверт, інтроверт) не були визначені керівником і не було сплановано роботу над особливостями характеру; недостатня увага при вивченні партій і опрацювання тих моментів, які можуть проводити самі студенти, набуваючи досвіду (комунікативних умінь); непередбачуваність концертних виступів, а отже не завжди професійне вирішення поточних проблем (пульти, ноти, костюми, якість налаштування інструментів).

Аналіз навчальних програм також показав недооцінку формування комунікативних умінь як засобу досягнення успіху в професійній діяльності.

Керуючись вищезазначеним, ми провели опитування викладачів, а потім студентів, поставивши їм однакові запитання і таким чином

визначили та охарактеризували три рівні комунікативних умінь – високий, середній та низький.

Високий рівень комунікативних умінь. Студенти цього рівня проявляють стійкий інтерес до набуття знань і умінь, у них позитивні емоції, стала пізнавальна активність; ініціатива у ситуаціях мистецького вибору, створення умов для формування установки на фахове зростання, стабільність мотиваційного процесу. Ці студенти цікавляться проблемою комунікації, позитивно ставляться до розвитку комунікативних умінь, знайомляться з літературними джерелами, які допомагають розібратися з цим питанням, виявляють стабільний інтерес до набуття цих умінь, усвідомлюючи їх необхідність для подальшої ефективної праці. Наведемо приклади висловлювань студентів з цього приводу: «Мені дуже хочеться набути нових комунікативних умінь», «Мені не завжди вистачає впевненості у спілкуванні з оточуючими, я хочу майстерніше володіти мистецтвом комунікації для вирішення професійних та життєвих завдань», «Дотепер я не розуміла, чому саме комунікативні вміння сприяють моїй професійній активності та успіху в побудові стосунків».

У студентів, яких нами віднесено до високого рівня сформованості комунікативних умінь є позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності, до роботи з дітьми. Вони відкриті до опанування педагогічної професії, розуміють важливість цієї професії у суспільстві та переконані в тому, що розвиток комунікативних умінь буде позитивно впливати на їхню професійну майстерність. Студенти високого рівня достатньо обізнані в мистецтві, мають свій репертуар та активно працюють над його поповненням. Вони схильні до створення мистецьких проектів та концертних програм, завжди відкриті до творчого та дружнього спілкування, з ентузіазмом працюють на сцені та залучають до своїх концертів менш активних товаришів. Спостереження за такими

студентами у процесі педагогічної практики - дружня, невимушена атмосфера в класі, учні зацікавлено спостерігають за вчителем - практикантом або обговорюють поставлене запитання, активно висловлюють думки, пропонують варіанти вирішення проблем. Стихійність відсутня. Студент - практикант коректний та дотепний, а будь-яка вдала пропозиція з боку учнів відразу підхоплюється і заохочується помірною похвалою. Заняття проходить продуктивно в активній взаємодії учителя-практиканта та учнів.

Середній рівень комунікативних умінь. Студент виявляє інтерес до професійної діяльності задля отримання високого балу. У нього помірна пізнавальна активність; такі студенти спроможні під керівництвом викладача виконати певні вправи. Поспілкувавшись зі студентами, ми зрозуміли, що середній рівень сформованості комунікативних умінь зафіксований у тих, які не виявляли інтересу не тільки до розвитку цієї якості у себе, а й до самого питання набуття комунікативних умінь загалом. Питання ставились такі: «Навіщо мені комунікативні уміння, якщо я хочу навчитися грати на інструменті», «Я не націлений на пошуки корисних зв'язків серед людей, адже моя спеціальність потребує усамітнення», «Комунікація - це менеджерські навички, а я хочу бути виконавцем» тощо. Попри такі висловлювання ці студенти часто відвідують концерти, достатньо обізнані в мистецтві, розрізняють стильові особливості, займаються виконавською діяльністю, тобто вони обмежені своєю світоглядною позицією, яка окреслена особистісним зростанням в межах вузької спеціалізації гри на інструменті.

Спостереження за цими студентами у ході педагогічної практики: студент з середнім рівнем комунікативних умінь задовільно володіє прийомами спілкування, його комунікативна діяльність доволі вільна за формою, він легко входить в контакт. Але при цьому не всі присутні

перебувають у колі уваги такого студента – практиканта. Студент факультету мистецтв спирається на активну частину присутніх учнів, в той час як інші учні виступають в ролі спостерігачів. Заняття проходить жваво, однак не завжди досягається поставлена мета і зміст заняття може мимоволі бути принесеним у жертву формі спілкування. Тут можливі прояви елементів моделей диференційованої уваги і негнучкого реагування.

Низький рівень комунікативних умінь. Студент не виявляє сталого інтересу до набуття знань і умінь, прояви інтересу ситуативні, присутня апатія. Внаслідок відсутності мотивації фахове зростання неможливе. Провівши опитування, ми зрозуміли, що такі студенти не виявляють інтересу не тільки до набуття комунікативних умінь, а й не цікавляться професійним розвитком. Вони не налаштовані на творчість ні на репетиціях, ні на сцені. Виступів намагаються уникати, а педагогічну практику вважають непотрібною і обтяжливою. Вони не відвідують концерти, не цікавляться мистецтвом, не мають бажання спілкуватися на теми мистецтва і виконавської діяльності.

Якщо такий студент приходить до учнів на практику, то результат на педагогічній практиці такий: низька оцінка комунікативної діяльності студента-практиканта в аудиторії, має місце одностороння спрямованість впливу, незримі бар'єри спілкування перешкоджають живим контактам сторін. Учні у такого практиканта на уроці пасивні, стиль практиканта авторитарний і неконтактний за моделями спілкування. Як наслідок - взаємодія з аудиторією відсутня, спілкування знеособлене і розвивається за моделями дикторського або гіпорексивного стилю. Присутня лише інформативна сторона подання матеріалу.

Кетрін Стотхарт у своїй книжці «Як знайти спільну мову» допомагає розібратися у нашому питанні. Ось цитати з її праці: «Усе, що

ми робимо або говоримо, впливає на інших людей попри те, хочемо ми цього чи ні. Вираз обличчя та міміка відображають наші почуття. Щоб справляти гарне враження і чинити позитивний вплив на людей, треба вміти узгоджувати свою поведінку з намірами, тобто з тим, чого ви хотіли б досягти. Комунікація – це вплив на слухача і його реакція на те, що до нього доносять. Хід комунікації можна схематично зобразити як «внесок – процес – результат». Де Внесок – Слова; Тон голосу; Рухи і жести. Процес – Встановлення контакту; Вислуховування; Захист власної позиції; Розпитування. Результат – Вплив і наміри; Очікуваний результат досягнуто (або ні!).

Як бачимо, процес набуття та вдосконалення комунікативних умінь є цікавим та потрібним, а діалогічна природа мистецтва доповнює всі розмірковування на тему спілкування.

У висновках доцільно зазначити, що розробка нашої методики є вкрай важливою у мистецькій освіті, адже саме комунікація і мистецтво настільки пов'язані у життєдіяльності кожної людини, що покращення першої розкриває нові можливості у творчості, і сама творчість, безумовно, сприяє якості спілкування та його перспективності. Все це є надважливим фактором у навчанні майбутніх учителів музичного мистецтва, які завдяки своїм напрацюванням у оркестровому колективі зможуть у подальшій практичній діяльності досягати вершин майстерності та виховувати майбутні покоління, послуговуючись нашими розробками.

Література:

1. Борг Джеймс. (2020), Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування, пер. з англ. Н.Лазаревич. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула. 304 с.

2. Головінський Іван. (2003), Педагогічна психологія. Київ : Видавництво «Аконіт», 2003. 287 с.
3. Гоулман Д. (2019), Емоційний інтелект; пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Х. Віват. 512 с.
4. Гоулман Д. (2022), Емоційний інтелект у бізнесі; пер. з англ. Ю.Шекет. Х.: Віват. 528 с.
5. Рудницька О.П. (2002), Педагогіка: загальна та мистецька. Навч. посібник. К.. 270 с.
6. Савченко Г.В. (2016), Різдвяна казка. Колядки та щедрівки в транскрипції для камерного оркестру (партитура) : навчальний посібник. К. 60 с.
7. Теорія та методика мистецької освіти. (2010), Наукова школа Г.М.Падалки. Колективна монографія, під наук. ред. А.В.Козир. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 360 с.
8. Томан І. (1988), Як удосконалювати самого себе: Пер. з чеськ. 2-е вид. К.: Політвидав України. 319 с.
9. Федоришин В.І. (2005), Методичне забезпечення процесу формування виконавської майстерності вчителів музики. Навчально-методичний посібник (для студентів та викладачів інститутів мистецтв). Київ, 2005. 54с.
10. Фуллан М. (2000), Сили змін: вимірювання глибини освітніх реформ. [Перекл. з англ. Г.Шиян, Р.Шиян]. Львів: Літопис, 2000. 269 с.
11. Шульгіна В.Д. (2008), Українська музична педагогіка. К.: ДАКККіМ. 240с.
12. Щолокова О.П. (2004), Художнє мислення в умовах педагогічної діяльності вчителя мистецтва. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. пр. К.: НПУ. Вип. 5. С. 35-39.
13. Kozyr, A., Havrilova, L., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. (2020). Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for

Saxophone and Piano. OPUS – ANPPOM's Eletronic Journal. Vol 26. No 1.
DOI: <http://dx.doi.org/10.20504/opus2020a2605>.

14. The competence approach as a methodological tool for shaping the professional competence of future music teachers. (2021). Компетентнісний підхід як методологічний інструмент формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. А.Козыр, V.Fedoryshyn, O.Khoruzha, L.Chyncheva, O.Gusachenko. Journal of Higher Education Theory and Practice. ISSN 21583595. P. 67-73. Scopus. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5721687720>.

References:

1. Berg, James. (2020), The art of speaking. Secrets of Effective Communication. Pen from the book. Kharkiv: Publishing house "Ranok": Fabula. 304 p.
2. Golovinsky Ivan. (2003), Educational Psychology. Kyiv: Akonit Publishing house. 278 p.
3. Goleman D. (2019), Emotional Intelligence. From the English book. S.-L. Humenskaya. H.: Vivat. 512 p.
4. Goleman D. (2002), Emotional Intelligence in Business. From English. Y.Sheket. Vivat. 528 p.
5. Rudnytska O.P. (2002), Pedagogy: general and artistic. Study. Manual. K. 270p.
6. Savchenko H.V. (2016), Christmas Tale. Christmas Carols and Shchedryky in the Transcription of the Chamber Orchestra (Score): Textbook. K. 60 p.
7. Theory and Methods of Art Education. (2010), Scientific School of H.M.Padalka. Collective monograph, under science. Ed. A.V. Kozyr. K.: NPU them. M.P.Dragomanova. 360 p.
8. Toman I. How to improve yourself. (1988), 2-Oe ed. K.: Politydav Ukrainy. 319 p., ill.

9. Fedoryshyn V.I. (2005), *Metodychne zabezpechennia protsesu formuvannia performansnoi mastery uchiteliv muzyky* [Methodological support for the process of forming performing skills of music teachers]. Textbook (for students and teachers of art institutes). Kyiv. 54 p.
10. Fullan M. (2000), *Forces of change: measuring the depth of educational reforms*. [Transl. from English G. Shiyan, R. Shiyan]. Lviv: Litopys. 269 p.
11. Shulgina V.D. (2008), *Ukrainian musical pedagogy*. K.: DAKKKiM. 240 p.
12. Shcholokova O.P. (2004), *Artistic thinking in the conditions of pedagogical activity of an art teacher*. Theory and methods of art education: collection. of science pr. K.: NPU. Issue 5. P. 35-39.
13. Kozyr, A., Havrilova, L., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. (2020). Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano. *OPUS – ANPPOM's Eletronic Journal*. Vol 26. No 1. DOI: <http://dx.doi.org/10.20504/opus2020a2605>.
14. The competence approach as a methodological tool for shaping the professional competence of future music teachers (2021), *Компетентнісний підхід як методологічний інструмент формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва*. A.Kozyr, V.Fedoryshyn, O.Khoruzha, L.Chyncheva, O.Gusachenko. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. ISSN 21583595. P. 67-73. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5721687720>.

Citation: Halyna Savchenko (2024). METHODS OF IMPROVING THE COMMUNICATIVE SKILLS OF FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART IN THE CLASSES OF THE ORCHESTRAL GROUP. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(60). doi: 10.26886/2520-7474.2(60)2024.6

Copyright Halyna Savchen ©. 2024. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.